

Ida Bull: *De trondhjemske handelshuse-  
ne på 1700-tallet. Slekt, hushold og  
forretning*. (Skriftserie fra Historisk  
Institut, nr. 26, Norges Teknisk-natur-  
vitenskapelige universitet NTNU,  
Trondheim, 1998). 350 s., 250 NOK.

Der foreligger efterhånden en del af-  
handlinger om nordeuropæiske køb-  
mandshuse i den tidligt-moderne perio-  
de. De fleste lægger mest vægt på han-  
delsvirksomhedens økonomiske aktivi-  
teter og indeholder detaljerede studier  
af omsætning, fortjeneste, fragtrater  
m.m. Derimod bliver købmændenes pri-  
vate forhold som oftest forvist til margi-  
nale afsnit. Ida Bulls doktorafhandling  
er derimod som formål »å analysere  
handelshuset som en totalitet, med de  
ulike forretningsgrenene som går inn i  
helheten, og med alle de enkelte med-  
lemmer og deres posisjon innenfor sy-  
stemet«. Bogens omdrejningspunkt er  
de sociale relationer – indadtil i køb-  
mandshuset og udadtil til slægt og han-  
delsforbindelser m.m. Bogen kan der-  
med betragtes som en typisk repræsen-  
tant for de sene 1990'eres historieforsk-  
ning, hvor netværksbegrebet har haft en  
neget central rolle.

Bull har valgt at bygge sin afhandling  
op omkring fire af de mest betydnings-  
fulde slægter i Trondheim mellem ca.  
1650 og ca. 1850. I alle disse slægter  
var der købmænd i to eller tre generatio-  
ner, og tre af slægterne har efterladt sig  
værdifulde arkiver (i to tilfælde på om-  
kring 100 hyldemeter!). Den omstæn-  
delighed, at to slægter – Angell og Horne-  
nan – var aktive tidligt i perioden, mens  
de to andre – Lorck og Hoë – gjorde sig  
ældrende i den anden halvdel, gør det  
muligt at udnytte arkivalierne til både  
sædvanlige og synkrone komparationer,  
men end en del resultater nødvendigvis  
kun kan få hypotese karakter på grund af  
et begrænset antal købmænd, der  
indgår i undersøgelsen. Alligevel fore-

kommer det at være et fornuftigt valg at  
koncentrere sig om få slægter og gå i  
dybden med dem (selv om de pågæl-  
dende arkiver langt fra er fuldt udnyttet)  
end at foretage mere overfladiske analy-  
ser af et stort antal Trondheim-køb-  
mænds aktiviteter.

Bogen indeholder fire hovedkapitler.  
Det første handler om det økonomiske  
grundlag og består fortrinsvis af en rede-  
gørelse for firmaernes »fagavdelinger«.   
Selv om man kan savne nogle tabeller og  
grafer for produktionen inden for de for-  
skellige næringsgrene – og derfor kan  
have svært ved at drage sammenlignin-  
ger med andre virksomheder på samme  
tid – må man sige, at Bull giver en tem-  
melig fyldig og nuanceret karakteristik  
af erhvervsaktiviteterne. Hun pointerer,  
at storkøbmændene ganske vist alle hav-  
de handel som udgangspunkt for deres  
virksomhed, men at det var nødvendigt  
at kombinere dette med skibsfart, mine-  
drift, skovbrug eller anden næring for at  
skabe en god økonomi. Nogle af  
købmændene formåede tillige at tjene  
gode penge ved vekselspekulation eller  
andre finansielle aktiviteter. Bull næv-  
ner også flere eksempler på, at en  
næringsgren kun indirekte lønnede sig.  
Dette gælder især for jordejendom; den  
kastede kun beskedne fæsteafgifter af  
sig, men den gav købmanden rådighed  
over en betydelig mængde arbejdskraft,  
der kunne udnyttes på mange måder.  
Bull skriver ligefrem, at »fiskeri-,  
bergverk- og trelastnæringen levde i et  
symbiotisk forhold med jordbruget«, og  
at landbruget »subsidierte ... de næring-  
ene kjøpmennene baserte sin handel på«.   
Købmændene kunne nemlig tillade sig  
at udbetale sulteløn for arbejdet i mine-  
ne og skoven, fordi bønderne alligevel  
kunne klare sig igennem på grund af ind-  
tægterne fra deres jordlodder.

Bogens to længste kapitler handler  
om slægten og om driften af firmaet.  
Disse kapitler indeholder blandt andet

afsnit om handelshusenes relationer til Flensborg (alle fire slægter stammede derfra), om læretid og etableringsvilkår for de unge købmænd, om ægteskabspolitik, om arvefølge og generations-skifter, om arbejdsfordeling og magtforhold mellem husstandens medlemmer og om de økonomiske og sociale relationer til udenlandske handelspartnere, herunder faktorer og kommissionærer.

Men det – efter min mening – mest interessante afsnit handler om forholdet til fæstere, ansatte og indenlandske handelspartnere m.m. Over for gårdfæsternerne og arbejderne på savbrugene og i minerne indtog købmændene en klart paternalistisk holdning, hvilket implicerede en gensidig forpligtelse: Købmanden skulle yde beskyttelse, mens klienten skulle udvise lydighed. Bull demonstrerer adskillige eksempler på, hvordan denne paternalisme konkret kom til udtryk. Mange af de skippere, der fragtede varer til og fra handelshusene, var også stærkt afhængige af købmændene. Købmandens forpligtelser ophørte ikke nødvendigvis ved skipperens død; der nævnes således et eksempel på, at købmanden påtog sig at udbetale en skipperenke en årlig pension på 10 rd. Derimod kunne forholdet til købmandens fuldmægtige antage meget forskellig karakter – fra partnerskab til »en slags føydal klienttjeneste«. Ligeledes kunne forholdet til fiskehandlerne på de små handelssteder langs de nordlige kyster variere fra horisontale relationer (dvs. forbindelser mellem ligemænd) til udpræget vertikale relationer. Sidstnævnte var tilfældet, hvis fiskesælgeren var så stærkt gældsbundet til en købmand i Trondheim, at det begrænsede handlefriheden – og Trondheim-købmanden måske ligefrem overtog handelsstedet som pant. Bull bemærker i denne forbindelse, at købmændene i Trondheim og Bergen lå i konkurrence om leverancer til og fra Nordnorge. Hun mener, at

de kapitalstærke købmænd fra Bergen som regel var i stand til at tilbyde den bedste pris, men at Trondheim-købmændene alligevel klarede sig fint på grund af de personlige forbindelser.

I slutningen af bogen behandles Trondheim-købmændenes rolle i det lokale bysamfund. Også her er paternalisme et nøgleord, idet Ida Bull blandt andet interesserer sig for, om købmændene følte et »omsorgsansvar« for alle fattige i byen, eller om dette ansvar begrænsede sig til deres egne husstandsmedlemmer og klienter. Undersøgelsen viser, at købmændene udviste et temmeligt stort engagement i byens fattigvæsen, specielt med hensyn til organiseringen af arbejdshuse. Hun påviser desuden, at flere af 1700-tals-købmændenes veldædige handlinger var stærkt præget af pietismen.

Købmændene spillede også en vigtig rolle i lokalpolitik. Frem til 1760'erne sad der altid mindst én købmand i byens magistrat. Herefter blev magistratsposterne næsten uden undtagelse besat af »karrierejurister«. Til gengæld begyndte købmændene nu at gøre sig stærkt gældende i udvalget af eligerede borgere. Nogenlunde samtidig synes der at være sket en magtforskydning fra magistraten til de eligerede borgere. Gennem deltagelsen i dette borgerudvalg fik købmændene således en stor indflydelse på byens økonomi – samtidig med, at de undgik de store administrative byrder, der var forbundet med magistratsposter. Alligevel mener Ida Bull, at der fra ca. 1650 til ca. 1850 skete »en udvikling i kjøpmennenes forhold til styringen av bysamfunnet fra en holdning bygd på patron-klient-innflytelse til innordning i den byråkratiske organisasjonsstat... Kjøpmennenes innflytelse ble etter hvert i større grad kanalisert gjennom organisasjoner, ikke først og fremmest gjennom slektninger og venner.«

Selv om afhandlingen berører mange

forskellige aspekter – fra økonomisk historie til mentalitetshistorie – fremstår den konsistent og sammenhængende, og de mange fyldige opsummeringer understøtter dette helhedspræg. Det må dog bemærkes, at nogle af sammenfatningerne virker unødigt omstændelige, og at forfatteren et par steder – som fx i omtalen af amning – bevæger sig lige på kanten af bogens emneområde.

Endvidere fortjener Ida Bull megen ros for sit klare sprog og sin brug af teori. I afhandlinger, der skal forsvares for en akademisk grad, bliver læseren ofte præsenteret for en betydelig mængde teori i indledningen, men det kniber ikke sjældent med at se sammenhængen mellem denne teori og de efterfølgende empirisk orienterede kapitler. Også Bull er særdeles teoribevidst, men i hendes afhandling opleves de mange teoretiske småafsnit – der er jævnt fordelt over det meste af bogen – som en vedkommende perspektivering af de trondhjemske arkivstudier.

Alt i alt må Ida Bulls afhandling betegnes som en særdeles anbefalelsesværdig bog for såvel handelshistorikere som almindeligt historisk interesserede læsere. Denne opfattelse ligger milevidt fra den vurdering, som Dan H. Andersen har fremlagt i *Historisk Tidsskrift* 1999. Dan H. Andersen synes i den grad at være forblændet af sit eget interesseområde, at han har svært ved at acceptere legitimiteten af andre indfaldsvinkler på handelshistorien. Resultatet er blevet en anmeldelse, hvor der nok med rette påpeges visse mangler vedrørende litteraturanvendelse m.m., men tillige fremsættes en række urimelige påstande om nangelnde skarphed og systematik, »uhyre« traditionalisme, selvfølgeligheder og »anekdotiske udsagn« etc. En så ensidig og unuanceret kritik ligger under det niveau, man må kræve af en anmeldelse i et faghistorisk tidsskrift!

Jørgen Mikkelsen

Aira Kemiläinen: *Finns in the Shadow of the »Aryans?«. Race Theories and Racism*. Suomen Historiallinen Seura: Studia Historica 59. (Helsingfors, 1998). 320 s.

Da jeg for godt 25 år siden i sommeren 1975 havde sommerferiearbejde på Vasa Ångkvarn i Österbotten i Finland, blev jeg en dag trukket til side af en af mine finlandssvenske arbejdskolleger, som hviskende betroede mig: »Du må ikke sige det til nogen, men jeg synes du skal vide det alligevel. Finnerne, de er mongoler«. Nu kendte jeg allerede adskillige finske finner og troede ikke rigtigt på den intime betroelse, men historien er typisk for den opfattelse, mange både i og uden for Finland dengang havde og måske i enkelte tilfælde fortsat har.

Det er denne opfattelse professor emeritus Aira Kemiläinen, Jyväskylän Universitet, tager op i denne bog. Det er en yderst velgørende og fortsat yderst aktuel publikation. Forfatteren fortjener megen ros, både for at tage det betændte emne op og for at have skrevet en læseværdig og læservenlig bog.

Hun slår indledningsvis fast, hvorledes forskningen i dag ser på finnernes asiatiske baggrund og kan her ramme en pæl gennem alle myterne herom. Finnerne er ikke et asiatisk, endsiget et mongolsk folkefærd. Bosættelsen i Finland fandt sted fra 7000-6000 f.Kr. og foregik dels fra syd, dels fra øst. Et finsk-ugrisk folk synes at være kommet til landet ca. 3000 f.Kr.; det efterfulgtes af et stridsøkse-kulturfolk fra Baltikum og Centraleuropa ca. 2500 f.Kr. Bronzealderen, der i Finland begyndte ca. 1400 f.Kr., synes at have medført en indvandring af folk med en skandinavisk kultur. Hvad angår kulturforhold, som kan afdækkes ad arkæologisk vej, er der med andre ord tale om en assimilering-proces.